

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чегодайкін В. Профзахворюваність і соціальний захист: ситуація на Харківщині // Охорона праці. – 2012. – № 4. – С. 48–49.
2. Новіков В. Регулювання діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України // Охорона праці. – 2011. – № 1. – С. 45–51.
3. Отвага І. Дешевше запобігти, ніж лікувати // Охорона праці. – 2011. – № 5. – С. 48–50.
4. Ткачук К.Н., Халі М.О., Зацарний В.В., Зеркалов Д.В., Сабарно Р.В., Полукаров О.І., Коз'яков В.С., Мітюк, Л.О., Полукаров Ю.О. Основи охорони праці : підручник. – 3-тє вид., допов. та перероб. – К. : Основа, 2011 – С. 34–36.
5. Сивко В.Й. Правові та організаційні основи охорони праці в Україні : навч. посібник. – К. : Кондор, 2003. – С. 97–98.
6. Ярошук О. Державний захист прав громадян у разі нещасного випадку на виробництві // Вісник прокуратури : загальнодерж. фахове юрид. вид. – 2008. – № 5. – С. 76–81.
7. Ена А. Психофизиологическая экспертиза – для работника и работодателя // Охрана труда. – 2008. – № 3. – С. 39–42.
8. Андріанова О.О. Дослідження проблеми виникнення профзахворювань працівників у зв'язку з не-

відповідністю їхньої психофізіологічної підготовки вимогам певної трудової діяльності // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля : наук. журнал. – Луганськ, 2011. – № 2 (156).

9. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1232 // Урядовий кур'єр. – 2011. – 21 грудня. – № 238.

10. Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України : Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 400/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 10. – Ст. 553.

11. Горюн Т. Безпечна праця як складова розвитку підприємств України // Охорона праці. – 2011. – № 2. – С. 16–17.

12. Єсипенко А., Таїрова Т., Сліпачук О. Розроблення переліку профілактичних заходів щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. – 2012. – № 4. – С. 36–40.

13. Грибан В.Г., Негодченко О.В. Охорона праці : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 53–56.

14. Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки : Закон України від 04.04.2013 р. № 178-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 10. – Ст. 112.

УДК 349.2

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОХОРОННИХ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Черноп'ятов С.В., викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена виокремленню істотних ознак охоронних трудових правовідносин та визначенню їх поняття. Визначено, що основними такими ознаками є підстава виникнення охоронних трудових правовідносин та зв'язок їх змісту із правовим примусом.

Ключові слова: охоронні та регулятивні трудові правовідносини, охоронні та регулятивні норми трудового права, трудо-правовий примус, підстави виникнення охоронних трудових правовідносин.

Статья посвящена выделению существенных признаков охранительных трудовых правоотношений и определению их понятия. Определено, что основными такими признаками являются основания возникновения охранительных трудовых правоотношений и связь их содержания с правовым принуждением.

Ключевые слова: охранительные и регулятивные трудовые правоотношения, охранительные и регулятивные нормы трудового права, трудо-правовое принуждение, основания возникновения охранительных трудовых правоотношений.

Chernopyatov S.V. CONCEPT AND CRITERIA OF PROTECTIVE LABOUR LEGAL RELATIONSHIPS

The article concerns distinguishing the criteria of protective labour legal relationships and providing a conceptual definition of such relationships. The grounds of relationships origin and the association of the relationships with legal coercion are considered to be the mentioned criteria.

Key words: protective and regulatory labour legal relationships, protective and regulatory labour law rules, labour-law coercion, grounds of protective labour legal relationships origin.

Постановка проблеми. Виокремлення в системі правовідносин охоронних відносин, а разом із ними, як правило, охоронних норм* у системі права має доволі багато прихильників у теорії права та галузевих наукових дисциплінах. Сама наявність охоронних правовідносин поряд із регулятивними у свій час була предметом жвавої наукової дискусії, результатом якої стало доволі міцне утвердження теорії охоронних відносин в юридичній науці. Суть цієї теорії полягає в загальних рисах у тому, що «захист порушених суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, а також реалізація заходів юридичної відповідальності відбувається в межах нових, таких, що не існували до порушення права, відносинах» [2, с. 7]. Однак досі неоднаково вирішується питання про зміст та обсяг поняття охоронних правовідносин як на рівні загальної теорії права, так і на рівні галузевих правових наук, у тому числі трудового права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розгляд питання про охоронні правовідносини ми не можемо розпочати без міцного методологічного підґрунтя, яким доцільно обрати загальнотеоретичне вчення про регулятивні та охоронні норми права, яке, у свою чергу, тісно пов'язане із вченням про структуру правової норми.

Оскільки самі норми права не є об'єктом нашого дослідження, ми дозволимо собі обмежитися оглядом тієї наукової теорії, що ми обрали за відправну, нульову точку нашого дослідження. Йдеться передусім про працю Є. Я. Мотовиловкера «Теорія регулятивного и охранительного права» [3], яка ознаменувала собою певний підсумок наукової дискусії про структуру норми права, виокремлення регулятивних та охоронних норм. Отже, методологічною першоосновою нашого дослідження є наступні положення цієї теорії: 1) жива, конкретна правова норма, іменована також нормою-приписом (С. С. Алексєєв та інші), є двочленною (містить гіпотезу та диспозицію) і може бути або регулятивною, або охоронною; той елемент норми, який називають санкцією, є диспозицією охоронної норми; 2) норми, до складу яких входить юридичний факт, пов'язаний із наданням суб'єктам прав та покладенням на них обов'язків з метою забезпечення нормальної організації суспільних відносин, є регулятивними (первинними); норми, які встановлюють правові наслідки право-

порушення або інших обставин, які перешкоджають втіленню регулятивних норм, є охоронними (вторинними); 3) взаємозв'язок регулятивної та охоронної норми полягає в тому, що охоронна норма існує лише у своєму відношенні до регулятивної норми, оскільки в якості гіпотези охоронна норма має заперечення (неактуалізацію, наявність перешкод для втілення) диспозиції регулятивної норми. Таким чином, охоронна норма поза своїм відношенням до регулятивної не має сенсу (позбавлена гіпотези). В той же час і регулятивна норма, хоча і є первинною по відношенню до охоронної, але поза зв'язком із останньою втрачає свою якість належності до права, адже «юридична», «правова» означає стосовно норми «така, що походить від держави і підтримується (охороняється) її примусовою силою»; таким чином, хоча регулятивна і охоронна норми самостійні, кожна з них може бути сприйнята як правовий феномен лише у зв'язку з іншою [3, с. 9, 10, 124 та ін.].

Треба зазначити, що ідея виділення регулятивних та охоронних норм трудового права була сприйнята сучасними вітчизняними дослідниками системи трудового права (Ю. Ю. Івчук [4, с. 63-65, 93], О. І. Жолнович [5, с. 37, 48, 168]). Питанням охоронних відносин приділяли увагу представники завальної теорії права, трудового права та інших галузевих юридичних наук, зокрема С. С. Алексєєв, О. А. Запорожець, Д. М. Кархальов, Т. М. Лежнева, Є. Я. Мотовиловкер, О. І. Процевський, І. А. Сердюк, Ю. Ю. Томілова, В. І. Щербина, О. В. Юриста, Л. С. Явич та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Намагаючись надати науковому знанню про охоронні правовідносини такої форми буття та розвитку як поняття, ми стикаємося із необхідністю виділення та узагальнення сутнісних, істотних ознак охоронних правовідносин. І першою та найголовнішою з таких ознак, очевидно, має стати та, яка слугує критерієм поділу правовідносин на регулятивні та охоронні. Якщо екстраполювати поділ норм права на регулятивні та охоронні на питання поділу правовідносин, очевидним стане висновок, що ознакою охоронних відносин є те, що **нормативною підставою (умовою) їх виникнення є відповідні охоронні норми права**. Однак попри всю її очевидність, цю ознаку не можемо покласти в основу визначення охоронних правовідносин. Інакше ми ризикуємо стати на логічно помилковий шлях, визначаючи відносини через норму, а норму – через відносини. Очевидно і те, що ця ознака не надасть нам уявлення про

*Хоча трапляються і випадки, коли автори визнають наявність охоронних відносин, однак не підтримують ідею існування охоронних норм [Див.: 1, с. 219] (Тут і далі примітки автора).

сутність охоронних відносин, а лише відобразить їх зв'язок з охоронними нормами.

Розмежування регулятивних та охоронних правовідносин проводиться за цілою низкою ознак, однак найважливішою, на нашу думку, слід вважати те, що **в межах охоронних відносин реалізуються заходи правового примусу**. Саме ця ознака охоронних правовідносин є сутнісною та має своїм наслідком інші ознаки – особливі підстави виникнення, зміст охоронних відносин тощо.

Показово, що один із перших розробників теорії охоронних правовідносин С. А. Муромцев захисні* відносини називав примусовими («вынудительными»), а стосовно особи, проти якої спрямовані такі відносини, – вимушеними («вынужденными») [6, с. 76]. С. С. Алексєєв зазначав, що охоронні правовідносини складаються на основі охоронних норм права і є правовідносинами, за допомогою яких здійснюються заходи юридичної відповідальності, заходи захисту суб'єктивних прав, превентивні заходи державного примусу [7, с. 263].

Зв'язок охоронних правовідносин із правовим примусом відображається і у сучасних визначеннях охоронних правовідносин.

Ю. Ю. Томілова під охоронними відносинами розуміє врегульовані охоронними нормами вольові суспільні відносини, що виникають між суб'єктом правоохорони і правопорушником на основі наділення їх необхідними правомочностями і юридичними обов'язками, у рамках якого реалізуються заходи державного примусу [8, с. 9].

І. А. Сердюк охоронні (правоохоронні – за термінологією автора) відносини визначає як правову форму соціальної взаємодії право-дієздатних суб'єктів, яка носить владний характер, детермінована фактом вчинення правопорушення і має на меті відновлення порушеного права, притягнення правопорушника до певного виду юридичної відповідальності та уможлиблює примусове виконання ним суб'єктивного юридичного обов'язку, передбаченого законом або договором і опосередкованого правозастосовним актом [9, с. 7-8]. Автор, таким чином, пов'язує охоронні правовідносини передусім з одним із різновидів правового примусу – юридичною відповідальністю, оскільки зазначає про детермінованість цих відносин фактом вчинення правопорушення. Однак, очевидно, що І. А. Сердюк не обмежує правоохоронні відносини лише відносинами юридичної від-

повідальності, оскільки метою цих відносин є також і відновлення порушеного права, примусове виконання суб'єктивного юридичного обов'язку (а отже, визнає пов'язаність охоронних відносин із таким різновидом правового примусу, як захист права). Далі автор за критерієм найближчої цілі виділяє такі види охоронних відносин, як: а) превентивні правоохоронні відносини, які спрямовані на запобігання правопорушенню; б) припиняючі правоохоронні відносини, які спрямовані на припинення виявленого правопорушення; в) відновлюючі правоохоронні відносини, які спрямовані на усунення або відшкодування негативних наслідків правопорушення; г) каральні (або штрафні) правоохоронні відносини, які спрямовані на реалізацію юридичної відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення [9, с. 97]. З аналізу цих положень наукової роботи І. А. Сердюка можемо зробити висновок, що автор все ж таки пов'язує охоронні відносини не лише із юридичною відповідальністю, але і з іншими різновидами правового примусу, примусом як таким.

В. І. Щербина та Є. Ю. Подорожній характеристику охоронних трудових правовідносин пов'язують із тим, що саме в межах цих відносин реалізуються трудо-правові заходи примусу, в першу чергу – заходи дисциплінарної та матеріальної відповідальності [10, с. 111].

В більш ранніх публікаціях В. І. Щербина визначає охоронні трудові правовідносини як своєрідну групу суспільних відносин (тобто діяльність суб'єктів трудового права), що пов'язані з реалізацією арсеналу примусових заходів, передбачених нормами трудового права [11, с. 50; 12, с. 86].

О. М. Запорожець приходиться до висновку, що «Охоронні відносини в трудовому праві – це відносини, спрямовані на запобігання та припинення правопорушень у сфері застосування найманої праці, на відновлення порушених прав основних суб'єктів трудового права та на притягнення винних осіб до юридичної відповідальності» [13, с. 245]. Як бачимо, тут також чітко відображено зв'язок охоронних відносин із основними різновидами примусу – запобіжними заходами («запобігання та припинення правопорушень»), заходами захисту («відновлення порушених прав») та юридичною відповідальністю. Однак телеологічні (цільові) засади конструювання визначення, запропонованого згаданим автором, видаються досить вдалими, як буде показано нижче.

Що характерно, в навчальній літературі, як правило, пов'язують охоронні відносини

* В оригінальній термінології С. А. Муромцева регулятивні та охоронні відносини іменуються відповідно захищуваними («защищаемые») та захисними («защищающими»).

лише з одним різновидом примусу – юридичною відповідальністю, а також з єдиною підставою виникнення таких правовідносин – з правопорушенням.

Так, в одній зі своїх навчальних праць О. Ф. Скакун зазначала, що охоронні правовідносини «виникають із фактів неправомірної поведінки суб'єкта, тобто такої поведінки, яка вимагає певної реакції держави (кримінальні, адміністративні правовідносини). Вони пов'язані з виникненням і здійсненням юридичної відповідальності, передбаченої в санкції охоронної норми» [14, с. 366].

Ще більш звужено категорія охоронних відносин подається у підручнику «Загальна теорія держави і права» [15, с. 337] (О. М. Дашковська) – як відносини, що виникають на основі юридичних заборон і є результатом вчинення суб'єктами правопорушень. Охоронні норми визначають у цьому ж виданні [15, с. 229] (С. П. Погребняк) більш вдало – як норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом встановлення складів правопорушень і закріплення санкцій (мір юридичної відповідальності, правовідновлюючих заходів тощо).

Схожі думки можна знайти і на сторінках наукових видань. Так, О. В. Юриста вірно пов'язує охоронні правовідносини із примусом, вказуючи, що такі відносини «набувають характеру влади (примусу) – підпорядкування (відповідальності)», містять «можливість примусового здійснення (у рамках правоохоронних відносин) юридичного обов'язку» [16, с. 13]. В той же час дослідник чомусь пов'язує охоронні правовідносини лише з юридичною відповідальністю, не згадуючи про інші види примусу [16, с. 13] (окрім хіба що примусового виконання обов'язку).

Досліджуючи різновиди фінансових правовідносин, О. О. Дмитрик зазначає, що охоронні фінансові правовідносини спрямовані на здійснення фінансово-правової відповідальності, охорону суб'єктивних прав, застосування санкцій фінансово-правових норм. Хоча тут же дослідниця зазначає, що, крім цього, «охоронні фінансові правовідносини покликані відновлювати порушені «позитивні» правовідносини, оскільки лише застосуванням фінансово-правових та інших санкцій не можуть бути забезпечені необхідні надходження у відповідні фонди» [17, с. 91].

Таке вузьке тлумачення охоронних правовідносин, як тільки правовідносин юридичної відповідальності (у тому числі супроводжуване додатковою вказівкою на інші окремі різновиди примусу), на нашу думку, є недоречним, оскільки: (1) звужує арсенал

способів забезпечення нормального функціонування регулятивних відносин та реалізації охоронної функції права лише заходами відповідальності; (2) зводить охоронні норми виключно до норм, які встановлюють юридичну відповідальність; (3) може призводити до методологічно хибних висновків (наприклад, про (а) реалізацію заходів примусу, не пов'язаних із юридичною відповідальністю, в межах регулятивних, а не охоронних відносин; (б) правопорушення (або ж протиправну поведінку) як єдину підставу виникнення охоронних правовідносин).

Таким чином, охоронні відносини – це відносини, пов'язані із заходами правового примусу. Цей зв'язок здійснюється передусім через змістовний елемент охоронних відносин: права та обов'язки охоронних відносин стосуються саме можливості застосування заходів примусу та необхідності їх визнання.

Наступною ключовою ознакою охоронних трудових правовідносин слід вважати **підстави їх виникнення**.

Цю ознаку як ключову наводив Є. Я. Мотовиловкер, коли зазначав, що правовідносини, які виникають із правомірних дій або подій з метою забезпечення нормальної організації суспільного життя, називаються регулятивними, а правовідносини, що виникають із передбачених законом конфліктних ситуацій, які (ситуації) перешкоджають здійсненню регулятивних відносин (факти порушення регулятивного права), називаються охоронними [3, с. 54].

Слід звернути увагу на те, що Є. Я. Мотовиловкер у своїх визначеннях намагався дистанціюватися від категорій «правопорушення», «протиправна поведінка» та навести певне узагальнення групі підстав, які спричиняють виникнення охоронних відносин («конфліктна ситуація», «порушення регулятивного права»). Це є цілком виправданим, оскільки правопорушення є єдиною підставою застосування лише одного із різновидів правового примусу – юридичної відповідальності; а от підставою заходів примусу, не пов'язаних із відповідальністю, можуть бути як правопорушення, так і об'єктивно протиправне діяння, а в деяких випадках – також і поведінка або обставини, що дають підстави говорити про загрозу вчинення правопорушення, настання несприятливих наслідків [18, с. 12-13; 19, с. 47].

І, знову ж таки, ціла низка визначень поняття охоронних правовідносин на основі підстав їх виникнення вирізняється занадто вузьким підходом до кола таких підстав.

Так, наприклад, вже цитований автор О. О. Дмитрик (яка, до речі, робила застереження, хоч і доволі абстрактне, про те, що

охоронні правовідносини не обмежуються лише застосуванням заходів відповідальності) підставою виникнення охоронних фінансових правовідносин називає лише правопорушення: «вони виникають внаслідок учинення правопорушення й опосередковують зв'язок між державою в особі уповноваженого органу і правопорушником у випадку виявлення порушення і застосування до порушника фінансово-правових санкцій» [17, с. 91].

Автори класичного вітчизняного посібника «Теорія держави і право» визначають охоронні правовідносини як такі, що «виникають з факту неправомірної поведінки суб'єктів як негативна реакція держави на таку поведінку» [20, с. 255].

Виключно із правопорушенням як підставою виникнення охоронних правовідносин пов'язував останні Л. С. Явич, зазначаючи, що «охоронні правовідносини виникають, повинні виникати в результаті порушення будь-яких правових норм (при винному їх порушенні деліктоздатним суб'єктом)» [1, с. 219]. Хоча в тій же праці трохи вище автор, проводячи межу між регулятивними (правовстановлюючими – в термінології автора) та охоронними відносинами, зазначав, що «правовідносини виникають з правомірних і неправомірних дій ... У першому випадку можна говорити про правовстановлюючі правовідносини – тут йдеться про нормальний процес реалізації об'єктивного і суб'єктивного права, про відповідне виконання юридичних обов'язків ... У другому випадку йдеться про охоронні правовідносини, спрямовані на здійснення юридичної відповідальності або на відновлення порушеного правопорядку, на охорону суб'єктивних прав, на застосування санкцій норм права. Такі правовідносини пов'язані з правовою патологією» [1, с. 219]. Здається, Л. С. Явич, який, до речі, не відкидав неоднорідності правового примусу, його ширший, ніж лише відповідальність, обсяг, намагався узагальнити підстави виникнення охоронних правовідносин, уживши поняття правової патології, однак далі цього не пішов.

Схоже узагальнення знаходимо в працях Ф. Н. Фаткулліна та Ф. Ф. Фаткулліна. Авторі підставою виникнення охоронних правовідносин вважають так звану девіантну поведінку, поведінку, що відхиляється (рос. – «отклоняющееся поведение») [21, с. 290 та ін.]. «Отклоняющееся поведение» вчені визначають доволі розлого: «Отклоняющимся ... является любое поведение участников правоотношения, которое не соответствует его юридической форме, не вписывается в олицетворяемые ею су-

бъективные права, юридические свободы, обязанности или полномочия. [Отклоняющееся поведение] – неправомерное поведение, не согласуемое ни с нормами права, ни с правовыми отношениями, ни с истинными юридическими возможностями их участников. Оно в одних случаях явно выходит за рамки таких возможностей, в других – предпринимается вопреки их назначению, в третьих – совершается неправосубъектным лицом и т. д. Но, так или иначе, налицо «уход в сторону» от юридически намечаемого русла организуемых жизненных отношений, что дает основание объединить их под общим названием «отклоняющееся поведение» [21, с. 306-307]. До різновидів такої поведінки автори відносять: (1) зловживання правом (повноваженнями); (2) об'єктивно протиправні діяння; (3) правозастосовчі помилки; (4) правопорушення [21, с. 307; 22, с. 209].

Звичайно, трапляються і більш розлогі тлумачення підстав виникнення охоронних правовідносин. Як-от, О. Ф. Черданцев, уникаючи поняття правопорушення, зазначає, що «охоронні правовідносини виникають у зв'язку із діями, які порушують вимоги правових норм» [23, с. 291] (тобто, перефразовуючи автора, у зв'язку із правопорушеннями та об'єктивно протиправними діяннями); Н. М. Чепурнова і А. В. Серьогін вказують, що охоронні відносини «виникають у зв'язку із необхідністю проведення заходів профілактичного характеру, вирішення конфліктних ситуацій, визначення міри відповідальності за вчинене порушення» [24, с. 357], а пізніше додають, що охороні правовідносини «можуть виникнути внаслідок невиконання юридичних обов'язків або порушення встановлених заборон» [24, с. 358], і далі ще раз зазначають, що виникнення охоронних правовідносин найчастіше пов'язане із «фактичним (передбачуваним) порушенням правил поведінки, закріплених у правовій нормі» [24, с. 358]. О. В. Міцкевич зазначає, що охоронні правовідносини виникають тоді, коли «порушені права і невиконані обов'язки, коли права та інтереси учасників правовідносин або кожної особи, всього суспільства потребують правових заходів захисту з боку держави» [25, с. 372].

Мета та функції охоронних правовідносин також часом використовуються під час конструювання їхнього поняття, під час їх характеристики. Так, Л. С. Явич в якості мети охоронних правовідносин зазначав «реалізацію юридичної відповідальності, відновлення порушеного права, охорону суб'єктивних прав, застосування санкцій норм права» [1, с. 219]. Ю. М. Стариков

зазначає, що адміністративні відносини за метою поділяються на охоронні (в тому числі деліктні) та регулятивні [26, с. 415]. Таку ж думку підтримує О. І. Харитонova [27, с. 162]. Авторка зазначає, що регулятивні та охоронні адміністративні відносини виокремлюються залежно від мети, функцій та завдань, котрі постають перед адміністративним правом [27, с. 165]. Проте далі О. І. Харитонova доходить висновку, що «регулятивні та охоронні правовідносини відрізняються не стільки завданнями і сферами (напрямами) впливу, ... скільки підставами виникнення, обсягом державного впливу, засобами і методами, які застосовуються для досягнення загалом однієї і тієї ж мети – захисту прав та інтересів приватної особи» [27, с. 166].

Як можна побачити, цитоване вище визначення охоронних трудових відносин, пропонуване О. М. Запорожцем [13, с. 245], також ґрунтується на ознаці спрямованості мети.

Тут слід зазначити, що взагалі питання наявності мети та функцій правовідносин, у тому числі охоронних, є неоднозначним. Проілюструємо це на прикладі загальноприйнятої структури правовідносин, яка включає три основні елементи: суб'єкти, об'єкт(и), зміст (суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів). Очевидно, якщо за правовідносинами визнати наявність таких характеристик, як «мета» або «функція», вони мусять належати хоча б одному із елементів структури правовідносин. Навіть регулятивних трудових правовідносин суб'єкти (сторони) мають неоднакові, втім приведені до узгодженості інтереси та цілі. У охоронних же правовідносинах ні про яку узгодженість та спільність інтересів та цілей не може бути й мови. Навпаки, вся суперечність інтересів роботодавця та працівника виявляється тут у всій яскравості. Що стосується об'єкта, то він, будучи пасивним елементом правовідносин, благом, на яке вони спрямовані, також не може нести функціональне навантаження. Суб'єктивні права та обов'язки як міри можливої і належної поведінки також навряд чи можуть мати спільну узагальнену мету або функцію.

Наведене не означає, що охоронні правовідносини взагалі не пов'язані із функціями трудового права. Такий зв'язок наявний, але виявляється не безпосередньо, а через зв'язок із трудо-правовим примусом та конкретними примусовими заходами, які, у свою чергу, мають визначені функції.

Із розглянутих визначень охоронних відносин можна виділити наступні ознаки: 1) специфічна передумова виникнення – охоронні норми права; 2) специфічні під-

стави виникнення – правопорушення та інші обставини, які перешкоджають нормальному, взірцевому розвитку регулятивних відносин (правові аномалії, відхилення); 3) наявність специфічного зв'язку із регулятивними відносинами, який характеризується тим, що: (а) регулятивні та охоронні відносини є результатом дихотомічного поділу правовідносин за ознакою опосередковуваної функції права; (б) охоронні відносини виникають у зв'язку із неможливістю нормального розвитку регулятивних відносин; (в) нормальний розвиток охоронних відносин, як правило, призводить до поновлення нормального розвитку регулятивних відносин або до усунення чи зменшення негативних наслідків аномального розвитку регулятивних відносин; 4) охоронні правовідносини опосередковують застосування специфічних правових засобів – заходів правового примусу.

Висновки. Основними суттєвими ознаками охоронних трудових правовідносин є: (1) нормативна основа виникнення – охоронні норми трудового права; (2) підстава виникнення – відхилення від нормального розвитку регулятивних трудових відносин (не будь-які, а лише передбачені законом як підстави застосування тих чи інших заходів трудо-правового примусу); (3) специфіка змісту – права та обов'язки сторін стосуються заходів трудо-правового примусу, за допомогою яких або ліквідується відхилення від нормального розвитку регулятивних трудових відносин і/або створюються передумови для недопущення/усунення таких відхилень в майбутньому і/або усуваються негативні наслідки таких відхилень.

Охоронні трудові правовідносини можна визначити як різновид трудових правовідносин (поряд із регулятивними), які виникають на основі охоронних норм трудового права і на підставі передбачених законом специфічних юридичних фактів – відхилень у розвитку регулятивних трудових відносин, мають своїм змістом права і обов'язки щодо застосування і визнання заходів трудо-правового примусу, спрямованих на забезпечення нормального розвитку регулятивних трудових правовідносин.

Основні напрямки наступних досліджень: (1) подальше уточнення обсягу поняття охоронних трудових правовідносин; (2) виявлення особливостей охоронних трудових правовідносин у порівнянні з охоронними правовідносинами іншої галузевої належності; (3) з'ясування місця охоронних трудових правовідносин в системі трудових правовідносин; (4) класифікація охоронних трудових правовідносин, визначення їх

системності; (5) уточнення обсягу та змісту поняття «відхилення (аномалія) розвитку регулятивних трудових правовідносин» як такого, що охоплює підстави виникнення охоронних трудових правовідносин; (6) з'ясування особливостей структури, суб'єктного складу, об'єкта, змісту охоронних трудових правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 285 с.
2. Бутнев В. В. Несколько замечаний к дискуссии о теории охранительных правоотношений / В. В. Бутнев // Вопросы теории охранительных правоотношений. – Ярославль, 1991. – С. 7–10.
3. Мотовиловкер Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е. Я. Мотовиловкер : монография. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1990. – 136 с.
4. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ю. Ю. Івчук. – Луганськ, 2004. – 175 с.
5. Жолнович О. І. Система трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. І. Жолнович. – Львів, 2008. – 194 с.
6. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права / С. А. Муромцев ; вступит. статья, коммент. докт. юрид. наук, проф. Ю. И. Гревцова. – 2-е изд., доп. – СПб. : Издательский Дом СПбГУ, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2004. – 224 с.
7. Алексеев С. С. Собрание сочинений : В 10 т. [+Справоч. том] / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2010. – Том 3 : Проблемы теории права : Курс лекций. – 781 с.
8. Томилова Ю. Ю. Охранительные правоотношения в механизме правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ю. Ю. Томилова. – М., 2004. – 220 с.
9. Сердюк І. А. Правоохоронні відносини: поняття, їх особливості та види : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. А. Сердюк. – Дніпропетровськ, 2008. – 200 с.
10. Трудове право : підручник / М. І. Іншин, В. І. Щербина, Д. І. Сіроха та ін. ; за ред. проф. М. І. Іншина та доц. В. І. Щербини. – Х. : НікаНова, 2012. – 560 с.
11. Щербина В. І. Теоретичні проблеми визначення поняття охоронних правовідносин у трудовому праві / В. І. Щербина // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 4. – С. 42–50.
12. Щербина В. Загальна характеристика структури охоронних правовідносин в трудовому праві / В. Щербина // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 86–88.
13. Запорожець О. М. Охоронні відносини в трудовому праві: поняття та система / О. М. Запорожець // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2011. – № 20. – С. 240–246.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
15. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
16. Юриста О. В. Правоохоронні відносини за участю міліції (теоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Юриста. – К., 1999. – 20 с.
17. Дмитрик О. О. Зміст та класифікація фінансових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. О. Дмитрик. – Харків, 2003. – 187 с.
18. Щербина В. І. Підстави виникнення охоронних правовідносин у трудовому праві / В. І. Щербина // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 8–13.
19. Лежнева Т. М. Санкції в трудовому праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Т. М. Лежнева. – Харків, 2012. – 195 с.
20. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
21. Фаткуллин Ф. Н. Проблемы теории государства и права : Учебное пособие / Ф. Н. Фаткуллин, Ф. Ф. Фаткуллин. – Казань : КЮИ МВД России, 2003. – 351 с.
22. Фаткуллин Ф. Ф. Теория государства и права : Учебное пособие / Ф. Ф. Фаткуллин ; под ред. Н. Х. Сафиуллина. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Казань : КЮИ МВД России, 2006. – 248 с.
23. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : Учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт-М, 2002. – 432 с.
24. Чепурнова Н. М. Теория государства и права : Учебное пособие / Н. М. Чепурнова, А. В. Серёгин. – М. : ЕАОИ, 2007. – 465 с.
25. Проблемы общей теории права и государства : Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца. – М. : Норма, 2004. – 832 с.
26. Стариков Ю. Н. Курс общего административного права : В 3 т. / Ю. Н. Стариков. – М. : НОРМА (Изд. гр. НОРМА–ИНФРА М), 2002. – Т. I : История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – 728 с.
27. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія / О. І. Харитоновна. – Одеса : Юридична література, 2004. – 328 с.

УДК 349.2.009.12

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НОРМ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Щербюк Н.Ю., к. ю. н., викладач вищої кваліфікаційної категорії
Волинський технікум Національного університету харчових технологій

Статтю присвячено висвітленню проблем конкуренції норм у сфері трудового права. Проаналізовано позицію науковців різних галузей вітчизняного права стосовно конкуренції правових норм, а також положення чинного трудового законодавства і Проекту Трудового кодексу з окресленої проблеми. Автор визначає особливості, які притаманні конкуренції норм у сфері трудового права в умовах сьогодення.

Ключові слова: *трудове право, трудове законодавство, правові норми, конкуренція, загальні і спеціальні норми.*

Статья посвящена освещению проблем конкуренции норм в сфере трудового права. Проанализированы точки зрения ученых разных отраслей отечественного права касательно конкуренции правовых норм, а также положения действующего трудового законодательства и Проекта Трудового кодекса Украины по этому же вопросу. Автором определены особенности конкуренции норм в сфере трудового права в современных условиях.

Ключевые слова: *трудовое право, трудовое законодательство, правовые нормы, конкуренция, общие и специальные нормы.*

Scherbyuk N.U. PECULIARITIES OF RULES COMPETITION IN LABOR LAW

This article is devoted to the problems of competition rules in the field of labor law. There was analyzed the position of researchers in various sectors of the domestic law concerning the competition of law rules; the provisions of current labor legislation and the Draft of Labor Code of the certain problem. The author identifies features that are inherent in the rules competition of labor law nowadays.

Key words: *labor law, labor regulations, legal rules; competition, general and special rules.*

Постановка проблеми. Економічні, політичні і соціальні реформи, які мають місце у нашій державі в умовах сьогодення, потребують інтенсивної правотворчості та її ефективного всебічного впливу на зазначені процеси. Сучасне трудове законодавство – це величезний нормативно-правовий масив, у якому одночасно діють акти різного рівня і юридичної сили, відбуваються процеси уніфікації і спеціалізації, переплітаються вертикальні й горизонтальні зв'язки і тенденції.

У практичному житті виникають обставини відносин, що підпадають під дію низки норм, які вступають одна із одною у суперечку, пересікаються в одній точці правового регулювання і претендують на регулювання одних і тих же відносин [1, с. 204]. Очевидним є факт конкуренції правових норм і у сфері трудового права.

Стан дослідження. У вітчизняній юридичній науці проблеми конкуренції у праві торкались як у рамках загальної теорії держави і права (С. Погребняк, О. Лаврентьев), так і на рівні галузевих наук (І. Альоніна, Д. Агушев, М. Заніна, А. Мірошніченко). Представниками вітчизняної науки трудового права питання конкуренції норм розглядалися фрагментарно і стосувались окремих аспектів удосконалення правового регулювання трудових і тісно пов'язаних із

ними відносин. Наявні теоретичні розробки не вичерпали зазначеної проблеми. Сказане свідчить про те, що проблема конкуренції норм трудового права продовжує залишатись актуальною і практично значимою.

Метою статті є дослідження поняття конкуренції норм у трудовому праві й аналіз її особливостей.

Виклад основного матеріалу. Чинне трудове законодавство і наука трудового права не оперують поняттям конкуренції норм трудового права. Визначення останнього сформульовано у сфері теорії держави і права, цивільного, кримінального права.

Зокрема, у цивільному праві під конкуренцією норм розуміють юридичний результат одночасної наявності двох норм, які мають однакову юридичну силу, – загальної і спеціальної, коли обидві норми містять необхідні ознаки кваліфікованих відносин, але лише одна із них – спеціальна норма – має необхідні і достатні, вичерпні ознаки цих відносин, виключаючи застосування загальної норми [2, с. 112]. У сфері кримінального права під конкуренцією норм розуміють відносини між нормами у зв'язку із необхідністю застосування конкретного закону у конкретному випадку. Конкуренція кримінально-правових норм має місце тоді, коли вчинено один злочин,